

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка

Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Завідувач кафедри
Острянюк А.М.
(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА**

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма

Історія та археологія

(назва освітньої програми для обов'язкових дисциплін)

2025 – 2026 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства

(назва кафедри)

Протокол № 1 від “29” серпня 2025 року.

Розробники: Острянко А.М., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України, археології та краєзнавства

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Мова навчання – українська.

Мета навчальної дисципліни

Викладання цієї дисципліни має на меті ознайомити студентів з основними теоретико-методологічними проблемами сучасної історичної науки, зокрема джерельною основою творчості істориків, а також забезпечити формування необхідних дослідницьких компетенцій в роботі з джерельною базою історичної науки, формуванні та використанні джерельної бази дослідження, а також способів інтерпретації джерельної інформації та презентації історичного нарративу.

Завдання курсу полягає в з'ясуванні основних етапів становлення історичного джерелознавства як технології історичного дослідження, виявленні евристичних можливостей міждисциплінарних методів в рамках застосування сучасних методологічних підходів до історичних досліджень, а також оволодіння студентами техніками представлення джерелознавчого аналізу в історичних дослідженнях.

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	4	4
Кількість годин:		
- лекції	26	10
- практичні / семінарські	14	4
- лабораторні		
- індивідуальні завдання		
- самостійна робота студента	80	106

Статус навчальної дисципліни нормативна

Передумови для вивчення дисципліни засвоєння здобувачами вищої освіти курсів «Історія України» та «Спеціальні історичні дисципліни», «Джерелознавство історії України», «Українська історіографія».

Очікувані результати навчання

Вивчення дисципліни «Актуальні проблеми історичного джерелознавства» формує здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної діяльності або у процесі викладання, що передбачає застосування конкретних теорій та методів джерелознавчого дослідження, володіння загальною та спеціальною методологією наукового пізнання, застосування здобутих знань у практичній діяльності, здатність до освоєння і системного аналізу через наукове сприйняття і критичне осмислення нових знань в предметній та міжпредметних галузях, здатність до самовдосконалення, адаптації та дії в нових ситуаціях, креативність, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій для пошуку, аналізу та систематизації результатів досліджень, здатність до самовдосконалення у професійній сфері протягом життя, відповідальність за проведення науково-дослідної діяльності в галузі історії.

У процесі вивчення дисципліни передбачається формування у студентів наступних **компетентностей**:

ЗК01. Здатність до абстрактного та критичного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Здатність до автономної роботи, самоосвіти, відповідальної індивідуальної, командної та проектної роботи.

ЗК03. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

СК01. Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію.

СК02. Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.

СК03. Здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології.

СК04. Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки.

СК06. Здатність здійснювати експертний аналіз в предметній області.

СК09. Здатність використовувати сучасні цифрові інструменти і технології для проведення досліджень та професійної діяльності у сфері історії та археології.

Навчальна дисципліна сприятиме досягненню таких **програмних результатів навчання**:

ПР01. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПР02. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.

ПР06. Здійснювати експертизу пам'яток історії, археології та культури з метою їх охорони та можливого подальшого використання.

ПР08. Розширювати актуалізовану джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових й археологічних експедиціях тощо.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- основні етапи становлення культури роботи з історичними джерелами;
- методологію теоретико-методологічні засади джерелознавства як спеціальної галузі історичної науки;
- та методи історичних досліджень та технологій історіописання, їхнього застосування в наукових дослідженнях;
- технології застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій в історичних дослідженнях;

- інформаційні ресурси історичної науки, історичні джерела та способи роботи з ними
- **вміти:**
- демонструвати навички професійного спілкування з використанням наукових термінів, прийнятих у фаховому середовищі;
- вміння упорядковувати історичні джерела у відповідності до їхнього інформаційного потенціалу при розробці конкретної науково-дослідницької теми та реалізації археографічних проектів;
- формувати джерельну базу дослідження;
- застосовувати різні методологічні підходи до роботи з різними типами джерел;
- застосовувати досвід історичних досліджень для обрання стратегії роботи з історичними джерелами;
- здійснювати опис джерельної бази дослідження;
- всебічно розглядати дослідницьку проблему з використанням відповідних джерел і наукової літератури.

**Структура навчальної дисципліни
«Актуальні проблеми історичного джерелознавства»**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб.	інд.	с. р.		л	с	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Історіографія джерелознавства												
Тема 1. Історичні джерела та методика роботи з ними від найдавніших часів до початку ХХІ ст.	34	6	6			22	28	4				26
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	34	6	6			22	28	4				26
Змістовий модуль 2. Історичні джерела та їх використання												
Тема 1. Речові джерела	18	4	2			12	18	1	1			16
Тема 2. Зображальні джерела	18	4	2			12	18	1	1			16
Тема 3. Звукові (аудіальні) джерела	10	4				6	17	1				16

Тема 4. Джерела особового походження	18	4	2			12	18	1	1			16
Тема 5. Ресурси мережі Інтернет як історичне джерело	22	4	2			16	21	2	1			18
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	86	20	8			58	92	6	4			82
Усього годин	120	26	14			80	120	10	4			106

Тематичний план
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1
ІСТОРИОГРАФІЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА

Зародження історичних досліджень. Використання історичних джерел в Стародавньому світі та Середньовіччі. Джерела «Історії» Геродот. Джерела «Історії Пелопоннеської війни Фукідида. Історичні джерела праць римських істориків. Герменевтика. Кабалістика.

Джерела історичних праць в Середньовіччі. Біблія (канонічні тексти та апокрифи). Критика Біблії. Фальсифікації та підробки. Костянтинів дар.

Боландисти. Мавристи. Енциклопедисти. Перші спроби корпусної публікації джерел. Литовська метрика.

Джерела в роботі історика в новий час. Школа великих французьких істориків (Ф. Гизо, О. Тьєррі, Ф. Мінье) і проблеми джерелознавства.

Історичні джерела та їх використання у ХІХ – на початку ХХ ст. Б. Нібур. Л. Ранке. Е. Бернгейм. Ш. Ланглуа. Ш. Сеньобос.

Перші спроби класифікації джерел в українській історіографії. А. Чепа, Д. Бантиш-Каменський. Історичні джерела, їх місце і оцінка у науковому доробку М.Максимовича, М. Костомарова, П. Куліша, М. Іванишева. Значення джерелознавчих досліджень В. Антоновича. Перший лекційний курс з джерелознавства історії України В. Антоновича. Роль російських і українських вчених у розвитку джерелознавства як самостійної галузі історичної науки у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. В. Ключевський, О. Лаппо-Данилевський, В. Іконніков, М. Драгоманов, О. Лазаревський, М. Грушевський. Джерелознавчі дослідження І. Крип'якевича, Д. Багалія, М. Петровського.

Радянське джерелознавство. Внесок С. Валка, О. Пронштейна, С. Шмідта, В. Фарсобіна, І. Ковальченка, О. Медушевой, І. Данилевського у розвиток теоретичних проблем джерелознавства. Радянська і російська моделі джерелознавства. Джерелознавство і спеціальні історичні дисципліни. Джерелознавство як наука.

Центри історичного джерелознавства в Україні та світі. В. Стрельський, М. Варшавчик, А. Санцевич та історико-партійне джерелознавство.

М. Ковальський та його школа. Я. Калакура та київський центр історичного джерелознавства. Доробок В. Підгаєцького у галузі джерелознавства. Робота з історичними джерелами істориків Європи та Америки: методологічна підґрунтя та кращі практики.

Технологічна функція джерелознавства. Генеза теоретичних знань про історичне джерело та методи його вивчення. Джерелознавство в системі галузей спеціальних історичних знань.

Методологічні засади джерелознавчого дослідження. Сучасні концепції історичного пізнання та історичні джерела.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Проблеми джерельної бази історії ХХІ ст. Збереження інформації. Прогалини джерельної бази: природні й штучні. Інтернет і сучасний інформаційний простір з позицій історіописання майбутнього.

Писемні джерела. Особливості роботи з окремими видами писемних джерел. Джерела особового походження. Мемуари, щоденники, автобіографії. Листування як джерело вивчення комунікації в системі історичної науки.

Цифрові джерела. Ресурси мережі Інтернет як історичне джерело. Публікація історичних джерел в Інтернеті. Джерелознавчі проекти в мережі Інтернет. Блоги, журнали, соціальні мережі як історичні джерела. User generated content (UGC). Фейки, критерії виявлення та інтерпретації.

Речові джерела. Речові джерела як пам'ятки матеріальної культури. Роди, види та різновиди речових джерел. Археологічні джерела. Нумізматичні джерела. Монетні скарби. Архітектурні пам'ятки як історичні джерела: житлові, культові, господарські, оборонні споруди. Предмети озброєння (холодна і вогнепальна) та захисні обладунки. Предмети одягу.

Зображальні джерела. Особливості відображення історичної реальності зображальними джерелами. Графічні зображення. Твори живопису як історичне джерело. Аудіовізуальні джерела. Кінодокументи, фотодокументи. Картографічні джерела.

Звукові (аудіальні) джерела. Джерела інформації на магнітних, лазерних та електронних носіях. Методи прослуховування та звукової експертизи – методи роботи з аудіальними джерелами. Інформаційний потенціал звукових джерел.

Поведінкові джерела. Засоби та форми фіксації поведінки людей. Етнографічні джерела. Обрядовість як історичне джерело.

Форми та методи контролю навчальних досягнень

Поточний контроль: опитування, розв'язання практичних ситуацій.

Підсумковий контроль: іспит.

Розподіл балів за темами:

Поточне оцінювання та самостійна робота							Підсумковий екзамен	Сума
ЗМ 1			ЗМ 2	ЗМ 3				
Т. 1	Т 2	Т. 3	Т 4	Т. 5	Т 6	Т. 7	25	100
4	4	4	4	4	4	4		
Есе. 1	Есе 2	Есе. 3	Есе 4	Есе. 5	Есе 6	Есе. 7		
5	5	5	8	8	8	8		
9	9	9	12	12	12	12		

Критерії оцінювання результатів навчання

- а) **робота на семінарському занятті** до 9-12 балів
- б) **підсумковий контроль** до 25 балів

Відповідь на семінарському занятті являє собою повідомлення з питання винесеного на обговорення. Цей виступ повинен бути чітко структурований і містити основні результати наукового вивчення проблеми, аргументи з приводу існуючих концептуальних підходів до питання, що вивчається, а також власне бачення доповідачем обговорюваної проблеми у вигляді висновків. Доповідь не повинна тривати більше 10 хвилин. При оцінюванні виступу на семінарському занятті перевага надається самостійним (*без використання конспекту*) відповідям, які демонструють вільне володіння студентом навчальним матеріалом. Обов'язковим є використання історичних джерел під час відповіді на питання семінару (цитування, демонстрація, тощо). При цьому допускається використання ксерокопій текстів джерел, репродукцій зображальних джерел, муляжів речових пам'яток, відео- та аудіозаписів, тощо. Відповіді, що спираються виключно на здобутки історіографії у вивченні різних джерельних комплексів, не можуть бути оцінені максимальною оцінкою, як і відповіді, що являють собою відтворення інформації про джерело або про джерельні комплекси без належного аналізу специфіки створення, з'ясування авторства, інформаційної цінності, особливостей методики їхнього опрацювання.

Студенти можуть ставити **питання** в ході обговорення проблем семінарського заняття. Питання також дозволяють виявити ступінь готовності студента до розгляду, винесених на семінарське заняття, питань, тому до уваги береться передусім якість питань. Ті з них, які провокують дискусію, актуалізують нові аспекти обговорюваної проблеми, створюють проблемні ситуації можуть бути оцінені високим балом, на відміну від питань репродуктивного характеру. При оцінюванні питань студентів їхня кількість принципового значення не має.

Рецензування відповіді на семінарському занятті передбачає визначення рівня виступу з питання семінарського заняття. З позицій власного розуміння питання студент повинен оцінити рівень знань свого колеги, вказавши на

здобутки та недоліки у відповіді. Рецензія повинна враховувати самостійність суджень доповідача, їх адекватність рівню розвитку історичної науки, здатність аргументовано відстоювати свою точку зору в дискусії.

Доповнення на семінарському занятті передбачає стислий виступ (повідомлення) у розвиток положень, висловлених доповідачем. Доповнення не повинно повторювати аргументацію та фактичний матеріал доповідача. Цінність доповнення полягає у приверненні уваги до тих аспектів обговорюваного питання, які не знайшли висвітлення у виступі доповідача. При оцінюванні доповнень студентів їх кількість значення не має.

Тестування застосовується для з'ясування рівня ознайомлення здобувачів освіти з джерелами, які пропонується опрацювати до семінарських занять. Частина балів, відведених для оцінювання роботи на семінарському занятті, виділяється для оцінки тесту.

Самостійна робота передбачає опрацювання проблем, винесених на позааудиторне вивчення. Оцінювання якості самостійної роботи здійснюється в ході написання контрольних робіт з питань, запропонованих для самостійного опрацювання.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

A (Відмінно)	90 – 100	Видатна робота з мінімальними помилками
B (Дуже добре)	83 – 89	Вище середнього стандарту, але з деякими незначними помилками
C (Добре)	75 – 82	В цілому гарна робота, але з помітними помилками
D (Задовільно)	68 – 74	Пристойно, але зі значними помилками
E (Достатньо)	60 – 67	Задовольняє мінімальні вимоги

FX (Незадовільно)	35 – 59	Необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання (доопрацювати)
F (Незадовільно)	0 – 34	Необхідна значна подальша робота (повторний курс навчання з дисципліни)

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історіографія джерелознавства	22
2	Історичні джерела та їх використання	58
	Разом	80

Рекомендовані джерела інформації

1. Острячко А.М. Джерелознавство історії України: Навчально-методичний посібник. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2021. 49 с.
2. Острячко А.М. Джерелознавство історії України: збірник тестових завдань. Чернігів, 2008. 92 с.

Основна література

1. Папакін Г. Сучасне джерелознавство: статус і роль в українській соціо-гуманітаристиці. *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 183–211. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.183>
2. Історичне джерелознавство / Ред. Я.С. Калакури. К., 2017.
3. Воронов В.І. Джерелознавство історії України. Дніпропетровськ, 2003.
4. Макарчук С. Джерелознавство історії України. Львів, 2008.

Допоміжна література

1. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: [Курс лекцій]. Львів, 1999.
2. Джерелознавство історії України: Довідник / ред. М.А. Варшавчика. К., 1998.
3. Богдашина О.М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: навчально-методичний посібник. 3-є вид., доп. та переробл. Харків: "Видавництво САГА", 2008. 214 с.
4. Підгаєцький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ століття: навчальний посібник для історичних факультетів університетів. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2001. 392 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

www.history.org.ua
www.litopys.org.ua
www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks
www.myslenedrevo.com.ua

www.vostlit.info

<https://chtyvo.org.ua/>

<https://diasporiana.org.ua/>